
Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Jung i Zimbardo: „Može li se Jastvo oduprijeti Luciferovom efektu“

Završni diplomski rad

Student:

Aleksandar Dilber

Mentor:

prof. dr. Jadranka Kolenović-Đapo

Sarajevo, 2022. godine

- **Sažetak**

Ovaj rad ima svrhu da prikaže proučavanje i razumijevanje interakcije Jastva i prisutnosti drugih. Sadržaj rada je usmjeren na elaboraciju teme u skladu sa otkrićima i spoznajama iz područja psihologije ličnosti i socijalne psihologije. U radu je najprije prikazana perspektiva pogleda na prirodu ličnosti koju je ponudio teretičar ličnosti C.G.Jung i prirodu socijalne stvarnosti u okviru Zimbardovog koncepta deindividuacije. Drugi cilj je prikazati interakciju ličnosti i socijalne stvarnosti, i ustanoviti medijatore (prostor, vrijeme i arhetip) koji učestvuju u toj interakciji. Medijacijske “efekte” smo pokušali povezati sa spoznajama iz fizike. Treći cilj rada jeste prikazati principe prema kojima medijator djeluju u interakciji ličnost-socijalna sredina. Naposljetku, krajnji cilj rada je navođenje mogućih posljedica sučeljenja Jastva i socijalne stvarnosti, te načina na koje se pojedinac može oduprijeti socijalnoj sredini u kojoj vlada Luciferov efekt. U radu se došlo do spoznaje o postojanju povezanosti arhetipa kao glavnog elementa ličnosti u procesu individuacije sa fenomenom prostor i vrijeme. Pojedinčev nivo svijesnosti o toj poveznosti značajno određuje njegovu snagu za odupiranje Luciferovom efektu.

Ključne riječi: Jastvo, Luciferov efekat, medijator

- **SADRŽAJ**

1. UVOD	1
2. PRIKAZ JUNGOVE TEORIJE LIČNOSTI I ZIMBARDOVE TEORIJE SOCIJALNE STVARNOSTI	3
3. INTERAKCIJA JUNGOVE TEORIJE LIČNOSTI I STANFORDSKOG EXPERIMENTA	10
4. PRINCIPI DJELOVANJA MEDIJATORA NA INTERAKCIJU LIČNOST – SREDINA	13
5. POSLJEDICE SUČELJAVANJA JASTVA U SOCIJALNOJ STVARNOSTI I NAČINI NJEZINOG ODUPIRANJA OD LUCIFEROVOG EFEKTA	21
6. ZAKLJUČAK	28
7. LITERATURA	30

---

1. UVOD:

Psihologija ličnosti je područje u okviru psihologije koja ima za cilj da analizira i razumije strukturu i dinamiku ljudske prirode (Larsen i Buss, 2008, str. 10) i njezinu interakciju sa fizičkom, intrapsihičkom i socijalnom sredinom. Za razliku od psihologa ličnosti koje interesira kako osobine ličnosti pojedinca utječu na socijalno ponašanje pojedinca, socijalnim psiholozima je u fokusu razumijevanje efekta koji imaju riječi, akcije ili samo prisustvo drugih ljudi - bilo zamišljeno ili stvarno, na misli, osjećanja i ponašanje ličnosti” (Aroson, Vilson i Akert, 2013, str. 6).

C. G. Jung, jedan od osnivača psihodinamskog pristupa, ukazao je da se ličnost sastoji iz tri dijela: *svjesnog dijela (vanjski svijet)*, *nesvjenog dijela (unutarnji svijet)* i *individualnog nesvjenog*. Jung je smatrao da se navedeni dijelovi sastoje iz zasebnih gradivnih elementa formirajući strukturu ličnosti. Istraživanja u području neuronauke i biofizike ukazuju da u gradivnim jedinicama ličnosti prema Jungu procesiraju informacije na neuralnoj razini, usvojenih iskustvom tokom pojedinčevog života, stvarajući put za njihovo ostvarenje u budućnosti i određujući ponašanje osobe prema sebi i prema drugima; odnosno u širem smislu prema socijalnoj sredini.

Ovako formirano ponašanje ličnosti (do)vodi do Plerome ili Jastva, predstavljajući samoostvarenje ličnosti. U svojim djelima Jung (1977) je ukazao da se interakcija gradivnih elemenata u strukturi ličnosti odvija po principima termodinamike. Djelovanjem ovih principa, ličnost preko svoje strukture ulazi u interakciju sa socijalnom sredinom, stvarajući jastvo kroz koje se manifestiraju dualni oblici ponašanja. Potvrdu Jungovoj ideji o dinamskim principima pružaju saznanja da se procesiranje informacija na nivou centralnog nervnog sistema (CNS) odvija posredstvom tzv. povezanih neuronskih mreža, hijerarhijski organizovanih. Ova hijerarhija neuronskih mreža nalazi na *supćelijskom citoskeletnom nivou*, na kojem se, pretpostavlja, sućeljavaju *neuralni i kvantni nivo funkcioniranja ličnosti*. (Raković, 2006) Navedena analogija upućuje na pitanje procesnog odnosa kvantnog i klasičnog nivoa funkcioniranja, koje je implicitno povezano s fundamentalnim svojstvima prirode svijesti, uključujući indeterministička svojstva

---

slobodne volje i druge holističke manifestacije poput izmijenjenih i prelaznih stanja svijesti (prelaza svjesno-nesvjesno i upravljanje tijela sviješću). Ovakva naučna analogija ukazuje na mogućnost kvantne osnove psihe koja ima svoje psihosomatsko-kognitivne i religijsko-društvene implikacije.

Zimbardo ističe da su svaki pojedinac i svaka grupa podložni učiniti zlo. Zimbardo smatra da se ovi procesi manifestiraju kao dehumanizacija i deindividualizacija u areni koju predstavlja socijalna situacija manipulirana ideologijom. Da bi osoba imala pravo na zlo, ona je uvijek vođena ideologijom koja nudi sistem vrijednosti, određujući norme, te uloge sa kojima se pojedinac identificira. Njihovim djelovanjem osoba u svakodnevnim situacijama stvara anonimnost koja vodi slobodnom ponašanju koje je često destruktivno. Ovdje se postavlja ključno pitanje: "Ko?" – upućujući na utvrđivanje odgovornih pojedinaca koji stoje iza sistema, stvarajući pravila, određujući time funkcije fundamentalnih elemenata ličnosti koje vode ka jastvu. Posmatrajući elemente koje nudi Zimbardo u objašnjavanju ponašanja u socijalnoj sredini, možemo vidjeti da ti elementi mogu imati snažan utjecaj na ličnost pojedinca. Međutim, možemo li smatrati da ti navedeni elementi stvarnosti imaju i fundamentalnu osnovu na nivou kvantnih principa, koji za posljedicu imaju društveno-religijske implikacije.

U skladu sa navedenim, u ovom radu se postavljaju određeni ciljevi kako bi se navedena tema mogla bolje razumjeti. Zato će najveća pažnja biti usmjerena na objašnjavanje teme rada u skladu sa otkrićima kvantnih istraživanja, spoznajama iz područja psihologije ličnosti i socijalne psihologije. U radu će se objasniti pojedinačno priroda ličnosti koju je ponudio Jung i priroda socijalne stvarnosti kroz koncept deindividuacije. Dalji korak je prikazati interakciju ličnost-socijalna sredina i ustanoviti medijatore koji u toj interakciji i principe po kojima medijatori djeluje u interakciji ličnost-socijalna sredina. Naposljetku, u radu će se navesti moguće posljedice sučeljenja jastva i situacija u kojima se javlja dehumanizirajući efekti, te načina na koje se pojedinac može oduprijeti socijalnoj situaciji u kojoj vlada Luciferov efekt.

U skladu sa ciljevima, u radu se postavljaju sljedeća problemska pitanja:

-
1. Kakva je priroda jastva pojedinca, odnosno njegove ispunjenosti, koju ostvaruje svojim djelovanjem i nastojanjima, i koji agensi socijalizacije formiraju socijalnu sredinu (stvarnost) pojedinca?
  2. Koji medijator i po kojim principima djeluje u procesu interakcije između jastva kojem pojedinac teži i socijalne sredine (stvarnosti)?
  3. Koje su posljedice sučeljavanja jastva i agensa socijalne sredine, odnosno procesa individuacije i procesa deindividuacije i šta omogućava uspješnu odbranu jastva od „Luciferovog efekta“?

2. PRIKAZ JUNGOVE TEORIJE LIČNOSTI I ZIMBARDOVE TEORIJE SOCIJALNE STVARNOSTI

- Jungova mapa duše i prirode ličnosti:

Psihoanalitička teorija Carla Gustava Junga se smatra jednom od dubinskih teorija ličnosti zbog isticanja nesvjesnih procesa u ponašanju. Jung je proučavao ličnost u cjelini i pokušao shvatiti kako različiti aspekti ličnosti međusobno isprepleteni. U svom prikazu ličnosti, Jung nije samo bio usmjeren na psihološke procese, već i na interakciju između tih procesa. Jungova teorija ličnost naglašava i vremensku dimenziju u sagledavanju ljuskog ponašanja. Prošlost kao i budućnost značajno utiču na formiranje i realizaciju sadašnjeg ponašanja, predstavljajući stalnu i stvaralačku težnju u razvoju za cjelovitošću i postizanjem potpunosti. Jung ličnost sagledava kao rezultat predačke historije, koja značajno utiče na formiranje ljudi u njihov sadašnji oblik. Jedan od načina da se razumije Jungov prikaz teorije ličnosti je proučavanje njezine mape. Mapa predstavlja opis strukture ličnosti u njezinim dimenzijama i gradivnim jedinicama (Slika 1.).

Slika 1. Prikaz strukture ličnosti prema dinamskoj teoriji C.G.Jung, prema Jacobi, Jolande. 2006. Psihologija C.G.Junga, uvod u djelo, strana 167.

Jung strukturu ličnosti dijeli na dva dijela: vanjski svijet i unutarnji svijet (Schommers, 2015.), unutar kojih se nalaze glavne gradivne jedinice za analize ličnosti koje su hijerarhijski formirane omogućavajući da stvaraju nova svojstva. Psihe ili ličnost se sastoji iz sljedećih jedinica: *ja ili ego, kompleksi, arhetipovi (anima, animus, sjenka, persona i jastvo), stavovi i funkcije*; i od sljedećih nivoa ili dimenzija: *svjesni nivo, lično nesvjesno i kolektivno nesvjesno*.

„Ja“ ili „Ego“ je svjesni dio strukture ličnosti. Ego čini središte svijesnog dijela strukture psihe, predstavljajući polazu tačku k unuštanjem svijetu psihe. Lokaciju ega, Jung opisuje na sljedeći način: "...s jedne strane ego počiva na potpunom polju svijesti, a s druge strane na ukupnom polju nesvjesnih sadržaja“- (Jung, 1950) . “Prema Jungu, ego je centralna tačka polja vanjskog dijela ličnosti, koji sadrži iskustvo ličnosti obuhvatajući želje, žudnje, razmišljanja i djelovanja, gradeći osnovu za nastanak svijesnosti, određujući koji dio sadržaja će biti u vanjskom ili unutarnjem dijelu psihe. Funkcija ega je da drži sadržaje u fokusu svijesnosti, ispoljavajući volju i postupke. Jung ističe da je ego mjesto donošenja odluka i slobodne volje. Ego posjeduje funkciju formiranja smisla ponašanju i pravac kretanja u ponašanju. Njegova dalja funkcija je doživljavanje jedinstva sa tijelom, stvarajući predstavu tijela psihe. Projekcije tijela koju ego formira posljedica je endosomatske percepcije, koja jednim dijelom prelazi granicu svijesnosti“ (Jung, 1950).

Persona je glavni posrednik između socijalne sredine i vanjskog dijela psihe tj. ega (Singer, 1994). “Persona je posrednik između pojedinca i socijalne sredine, koja često ono što u stvarnosti nije, ali je ono što sami mi i drugi mislimo da jeste.” (Bolea, 2016, str.86). Bolea (2016) opisuje

---

konstituciju persone Heideggerovim egzistencijalističkim pojmovima: 'bivanje-u-svijetu' i 'bivanje-sa'. "Persona je 'maska aktora', svojevrsni kontrast između objekta i subjekta, generalnog i pojedinačnog, arhepske maske i različitog izgovorenog glasa." (Bolea, 2016, str. 86). Na taj način Bolea (2016, str. 86) dolazi do ontološke konstitucije koju je Jung definisao kao 'pojedinaac' i 'svijet' ili 'pojedinaac' i 'drugi'. "Persona je projekcija izgleda (ono što neko nije), lažno prihvatanje i odobravanje od drugih i nesvjesno kreirana često od pojedinca (ono što pojedinac misli da jeste)." Prema Jungu persona ima svoju pozitivnu i negativnu ulogu: pozitivna uloga persone ogleda se u usmjerenosti jednog pojedinca ka drugom; dok negativnu skriva ego i dopušta da pojedincem djelovanje sjenka. "Persona je funkcionalni kompleks koji dolazi unutar egzistencije sa svrhom adaptacije i povezanosti sa objektima." (Bolea, 2016, str. 86)

Jungova teorija kompleksa je jedan od najvažnijih doprinosa za razumijevanje strukture nesvjesnog dijela psihe. „Jung je pretpostavljao da se poremećaji svijesti često dešavaju zbog nesvjesnih asocijacija na iskazane ili pročitane riječi.“ (Stajin, 2007, str. 52) Stajin navodi da je Jung „vjerovao da asocijacije postoje između riječi-stimulusa i skrivenih, nesvjesnih sadržaja.“ (Stajin, 2007, str. 52) Nesvjesni sadržaj koji dovodi do disfunkcionalnosti toka svijesti Jung je nazvao „kompleksima“. Budući da kompleksi u svojoj prirodi posjeduju energetske naboj, kasnije je ustanovio da ti naboji mogu obuhvatati određenu arhetipsku komponentu. „Postojanje arhetipskog dijela, kompleksi se manifestuju kao predstave i dinamička snaga, koje proizvode anksioznost. Jung je u istraživanjima ukazao je kako ljudska bića reaguju jedna na druga u različitim socijalnim situacijama, koje *per se*, doprinose formiranju konstalaciji kompleksa“ (Stajin, 2007, str. 54). Kompleksi predstavljaju intrapsihičnu energiju koja se odnosi na potencijal osjećanja i postupaka, manifestujući se od blage anksioznosti do gubitka kontrole i prelaska u „ludilo“.

Ljudi utiču jedni na druge, a kada stupe u interakciju, između njih se otvara psihičko polje koje stimuliše komplekse. Spoljna situacija dovodi do oslabljivanja psihičkog procesa u kome se izvjesni sadržaji formiraju za potencijalnu akciju. Njihovom aktivacijom, Jung je vjerovao da ego istovremeno gubi kontrolu nad sviješću i tijelom. Jung je u svojoj teoriji istakao da kompleksi mogu da se stvore ili dopune moralnim konfliktom. Jung je smatrao da ovaka pojava čini osnovu za formiranje tzv. društvene maske „persone“. Ljudi prirodno imaju potrebu da budu uključeni u

---

socijalne grupe. Pojedinci koji jasno ističu šta misle ili se ne uklapaju u kriterije (pravila) grupe obično su odbačeni. Ovaj socijalni fenomen Jung naziva moralni konflikt, čiji je imperativ da se ostvari potpuna cjelovitost. Tako je Jung smatrao da sukob implicira da ne proizvodi neurotičnost, već moralni sukob, koji se javlja u psihe, manifestirajući se u poricanju samog sebe istovremeno krećući se ka individuaciji. U teoriji, Jung je istakao pojam princip enanciodromija koja se odnosi na preobraćenje u suprotnost. Ovim pojmom se objašnjava posjedovanje ega od strane kompleksa. Kada ego nije više pod uticajem identifikacije od strane jednog kompleksa, premješta se na drugi. Prema Jungu ovo je sjenka prvog kompleksa.

Jung definiše sjenku kao inferiornu ličnost koja se uspoređuje u odnosu na ego ideal. Kada se persona realizira, sjenka se skriva. U osnovi ovog procesa su mehanizmi potiskivanje i otpor. Bolea (2016) navodi da sjenka posreduje između ega i selfa. Autor Von Franz (1995), navodi da je „sjenka tamna, neoživljena i potisnuta strana ego kompleksa.“ McGuigan (2009), smatra da „odbačenost pojedinca i osude iz okoline uz percepciju pojedinca onoga što jeste, ostaje u nesvjesnom tj. u sjenci. (str. 353)“ Bijes, ljubomora, stid, ogorčenost, žudnja, pohlepa, ubilačke tendencije nalaze se ispod persone koja se igra u socijalnoj situaciji. Što ih je pojedinac više nesvjestan, njegovi manifesni oblici ponašanja će biti projekcija sjenke. (McGuigan, 2009).

Za Junga arhetip je glavni izvor energije i stvaranja ponašanja ličnosti. Koncept arhetipa čini srž koncepta kolektivnog nesvenog ukazujući na postojanje određenih formi u psihi, koje mogu biti prisutne uvijek i bilo gdje (Adler and Hull, 1969). Arhetip predstavlja pre-egzistencijsku formu. Winther (2014.) navodi da u jungijanskoj psihologiji da pojam *arhetip-kao-takav* predstavlja most između psihe i tijela (materije). Metafizički odnos psihe i materije, Jung objedinjuje pojmom *Unus mundus*, koji čini bazu *arhetip-kao-takvom*. Zbog toga, Jungova teorija ima transcendentalnu konotaciju, što je rezultiralo dugogodišnjom diskusijom sa fizičarem Paulijem o fenomenu sinhroniciteta u relaciji psihe i materije (Winther, 2011., Slattery, 2002). Arhetipovi su krajnji izvor simbola, posjedujući sadržaj na osnovu kojeg integrišu energiju u strukturu psihe. Konačni rezultat arhetipova je stvaranje socijalne sredine i fizičkog svijeta. Simboli zato imaju arhetipsku osnovu ličnosti, koja je po prirodi nesvjesna, a dolazi iz kolektivnog

---

nesvjesnog. Stoga, hipoteza kolektivnog nesvjenog nije ništa drugačija od pretpostavke da je ovaj koncept sjedište instinkata.

Instinkti imaju fiziološku osnovu u svojoj prirodi, koja se može manifestovati kao impuls, misao, sjećanje, fantazija ili emocija. Instinkti imaju funkciju biranja, razmišljanja i djelovanja. Budući da se informacija usmjerava od fiziološkog nivoa funkcionisanja ka psihičkom nivou, Jung smatra da instinkti prolaze kroz tzv. „psihoidno područje“. Instinkti imaju preciznu funkciju rukovođenja predstavama, oblikujući različite obrasce ponašanja. (Jung, 1950.) To područje omogućuje slabljenje biološke osnove impulsa, i širi se na dostupnost slobodnoj volji. Pojava slobodne volje u ovom dijelu psihe dovodi do uspostavljanja određenih funkcija, kao što su: potreba za razmnožavanjem, spavanjem, pripadanjem, sigurnošću. Zbog toga, Jung je smatrao da ego djelimično motivišu ne samo instinkti, već i instinkti i predstave. U tom slučaju, ego posjeduje mogućnost slobodnog izbora između različitih opcija u vanjsko-unutarnjem svijetu.

U tekstu koji slijedi navest ćemo osnovne koncepte Luciferovog efekta kako bi mogli dosadašnja razmatranja poimanja ličnosti iz analitičke perspektive povezati sa spoznajama do kojih je došao socijalni psiholog Philip Zimbardo.

- Zimbardov Stanfordski eksperiment:

Zimbardo u svom dugodišnjem radu svjedoči o situacijskim silama koje su vodile izrazito izopačenim oblicima zlostavljanja. U svojoj teoriji socijalnog uticaja iznosi ideju prema kojoj bi situacijske sile mogle uticati na pošanje ličnosti.

„Luciferov učinak' je pokušaj da se prikaže i razumije proces transformacije, kada i kako obični i dobri ljudi čine loše ili zle stvari“ (Zimbardo, 2009, str. 21). Luciferovim učinkom Zimbardo je pokušao razumjeti prirodu transformacije karaktera pojedinca kada je suočen s moćnim situacijskim silama. U svojoj demonstraciji Luciferovog eksperimenta Zimbardo počinje definicijom zla. Zimbardo smatra da je „zlo namjerno ponašanje koje za cilj ima nanjeti štetu, iskoristiti, poniziti, dehumanizirati ili uništiti nevinog“ (Zimbardo, 2009, str. 22). Ističući esencijalističko-dispozicijsko stajalište zla, Zimbardo najprije zagovara dihotomiju dobra i zla,

---

koja odgovara Jungovom postulatu prirode psihe koja oslobađa ljude odgovornosti. Nadalje, Zimbardo ističe moć sistema u definisanju zla. Svjesnost o tome kako institucije stvaraju mehanizme koje čine ideologiju, čini osnovu za razumjevanje dubljih nivoa stvarnosti socijalne situacije koje uzrokuju zlo kod ljudi.

„Stenfordski eksperiment koji je proveo Zimbardo je imao namjeru da pokaže kako djeluju kombinacije situacijskih varijabli na ponašanje ličnosti. U eksperimentu ispitanici/studenti Stenfordskog univerziteta, bili su nasumično raspodjeljeni u dvije grupe. Primjenjene su tri vrste mjera individualnih razlika: 1. F-skala autoritarnosti, 2. skala makijavelizma – strategija manipulacije u interpersonalnim odnosima i 3. Comrey skala ličnosti. Jednu grupu su činili ispitanici koji igrali ulogu policajca, dok u drugoj grupi ispitanici su igrali ulogu zatvorenika. Na početku eksperimenta, Zimbardo je imao uzorak pojedinaca koji nisu odstupili od normalnog raspona opće obrazovne populacije ni na jednoj dimenziji mjera za procjenu. Niti u jednoj grupi nije bilo osoba sa kriminalnom prošlošću, emocionalno-fizičkih nedostataka, niti nepovoljnih intelektualnih ili socijalnih obilježja po kojima bi se ispitanici unutar grupe ili između grupa mogli razlikovati. Dolaskom u zatvor zatvorenici su morali stajati uzazid, raširenih nogu, i biti goli. Tako su stajali dugo, dok im policajci nisu dali uniforme koje su trebali obući, i rekli im pravila koja će morati slijediti. Odjela su bila bijele haljine, s brojem sprijeda i straga radi identifikacije. Ženske najlonke su koristili kao kape, koje imale znak brisanja identiteta i provociranja veće anonimnosti među zatvorenicima. Ispitivalo se koliko vanjska obilježja institucionalnog ambijenta mogu nadjačati unutarnje dispozicije ličnosti“ (Zimbardo, 2009., str. 247).

Nalazi pokazuju kako je noćna smjena u eksperimentu bila najteža za zatvorenike. Ponašanje čuvara se u trećoj smjeni znatno razlikovala u odnosu na prvu i drugu smjenu. U trećoj smjeni čuvari su izdavali više naredbi (u prosjeku 9,3 naspram 4,0 u istoj vremenskoj jedinici), upućivano je znatno više uvreda i psovki (u prosjeku 5,2 naspram 2,3), te je bilo više agresivnog kažnjavanja zatvorenika. Na osnovu rezultata, Zimbardo je zaključio da gubitak ličnog identiteta i izloženost neprestanoj kontroli nad vlastitim ponašanjem, kao i nedostatak privatnosti i nedovoljno sna, stvara sindrom pasivnosti, ovisnosti i depresije.

Zimbardo je pretpostavio da se stvarnost sastoji od dvije bitne gradivne jedinice, a to su: 'sistemi' i 'situacija'. Jedan od važnih elemenata koje Zimbardo uočio u Stanfordskom eksperimentu simulacije zatvora (SESZ) je bila 'snaga pravila'. Snaga pravila objašnjava da navedene jedinice sistemi i situacija formalno i na jedinstven način upravljaju uobičajenim ponašanjem ličnosti. Djeluju putem usvojenih propisa, praveći jasne distinkcije između potrebnog, prihvatljivog i nagrađujućeg, i šta je suprotno od toga. Zimbardo smatra da snaga pravila tokom vremena umjetno zažive, dobivajući moć legalnog autoriteta. Pravila omogućavaju dominaciju pojedinaca koja su ih stvorila ili onih koji ih moraju realizirati u socijalnim situacijama. Pravila nameću postojanja nekoga ko će pratiti njihovu realizaciju, pa se zbog toga smatra da pravila i osobe koje ih provode čine snagu u situaciji (Zimbardo, 2009).

Dodatni element koji povećava situacijsku silu nad ličnošću je 'anonimnost' (Li, 2010), koja vodi smanjivanju lične odgovornosti. Zimbardo smatra da kada se ljudi osjećaju anonimnima imaju veći uticaj na stvaranje stanja deindividuuacije. Pored anonimnosti, Zimbardo je koristio podjelu odgovornosti i veličina grupe za razumjevanje kako dobri ljudi postaju zli. Zimbardo je zaključio da situacije koju čini sistem, anonimnost, podjela odgovornosti i veličina grupe vode dehumanizaciji osnovnog ljudskog odnosa tzv. „ja-ti“ odnosa. Buber (1977) je smatrao da se transformacija odvija sa 'ja-ti' u 'ja-to' odnos. Meindl (2020), smatra da se ovaj proces dešava kao posljedica uticaja vremenskog toka koji suptilno uvlači pojedinca u dehumanizirana iskustva.

Sistemi formiraju razne socijalne situacije, pružajući institucionalnu potporu, autoritet i sredstva koja omogućavaju socijalnim situacijama da djeluju na način kako trenutno djeluju. Prema Zimbardu (2009) „moć sistema sadrži autorizaciju i institucionalne dozvole za ponašanja“ (Zimbardo, 2009, str. 286.), odnosno nagrade ili kazne za takva ponašanja. Sistem Zimbardo opisuje kao viši autoritet koji posjeduje i daje moć i pravo za igranje uloga, poštivanje novih pravila i poduzimanje akcija koje bi obično bile potisnute zbog postojećih zakona i normi, morala i etike. Zimbardo (2009.) objašnjava da moć i pravo je produkt skrivenog dijela stvarnosti, koju označava kao 'ideologija'. Ideologija je pojam koja predstavlja slogan, čineći sva potrebna sredstva da bi se ostvario konačni cilj. Ideologija se smatra nedodirljivim božanstvom, koje se nikada ne dovodi u pitanje, koji ima snažan uticaj na pojedinca ili grupu u određenom trenutku (vremenu) i

---

u određenom mjestu. Mnogi programi, načela, standardi su formirani s ciljem podržavanja ideologije, postajući time važne komponente sistema. Sistem dobiva pozivnu karakteristiku, reflektirajući na ideologiju da je sveta (Zimbardo, 2009).

3. INTERAKCIJA JUNGOVE TEORIJE LIČNOSTI I LUCIFEROVOG EFEKTA

Ljudskim ponašanjem upravljaju socijalni uticaji na svjestan ili nesvjestan način. Interakcija ličnosti i njezine sredine objašnjava se kroz procese individualizacije i socijalizacije. Individualizaciju Jung (1973) određuje kao spori razvoj psihe, kao određena vrsta razvojnog procesa ličnosti. Neuman (1970) označava ovu tendenciju kao postajanje psihološkog jedinstvena pojedinca, “odvojen od drugih kao cjelina.” (Jung, 1968 c, str. 490.) Ili kako Jung (1969) navodi: “Cilj individualizacije je sinteza i realizacija selfa, kao cjelovitost psihe” (str. 400). Cjelovitost selfa usmjeren arhetipskom osnovom se postiže kroz proces socijalizacije. SESZ prikazuje uticaj “socijalne situacije na pojedinčevo ponašanje koji se može manifestirati kroz socijalizaciju u realnom okruženju.” (Ribkoff, 2013, str. 2.) Vrijednost SESZ time omogućava prikaz zla kroz proces individualizacije selfa u kontekstu društveno dodijeljenih i odabranih uloga, pravila i normi, legitimirajuće ideologije i institucionalne potpore koja nadilazi pojedinčev proces individuacije.

“Jung je formulirao koncept persone: maske koja hinji individualnost” (Ambady & Rosenthal, 1992, prema Peterson, 2002). Asimiliranje takve maske, prema Jungu, omogućuje svakom pojedincu da povjeruje da je autentičan. Navedeni autori se pozivaju na Junga, te navode kako je Jung analizom persone u socijalnom okruženju otkrio da je individua “pozicionirana” na donjem dijelu psihe – na dnu kolektivnog nesvjesnog. Drugim riječima, to je persona koja je projekcija slike iz kolektivne nesvjesnog”. “Jung je nazivao personu ‘vanjskim stavom’ u usporedbi sa ‘unutarnjim stavom’ te ju je smatrao kolektivnom” (Bolea, 2016, str. 86). Osjećaj koji se javlja iz procesa identifikacije sa personom je realan, ipak u odnosu na srž individualnosti pojedinca to je samo sekundarna stvarnost, kompromisna formacija, u stvaranju nečeg novog u čemu drugi često imaju veći uticaj na taj proces od pojedinca. Persona je prividna

---

dvodimenzionalna stvarnost kojoj se pridaje nadimak” (Ambady & Rosenthal, 1992, prema Peterson, 2002).

Persone se oživljavaju snagom pravila, djelujući eksternaliziranjem propisa, određujući šta je prihvatljivo ili ne prihvatljivo. Persona odgovara ulogama za koje je karakteristično da se realizuju kroz posebne i raznolike situacije, dodavajući joj razna imena, nadimke, šifre i sl. McLynn (1996) smatra da persona posreduje između pojedinčeve i socijalne situacije što u konačnici predstavlja dio arhetipske osnove ličnosti. U odnosu da vremensku dimenziju pravila zažive vještački, stvarajući osjećaj bivanja i dobivajući status autoriteta. Pravila zajedno sa personom čine snagu situacije, gdje usložnjavanjem socijalne situacije se povećava i broj persona koje pojedinac prisvaja. Neke od njih su međusobno suprotstavljene dovodeći u pitanje sistem vrijednosti i uvjerenja. “Tako Zimbardo ističe da “stvarnost svake uloge ovisi o sistemu koji je zahtjeva i drži unutar granica, ne dopuštajući drugačijoj realnosti da se umiješa.” (Zimbardo, 2009, str. 275).

U slučaju SESZ, može se vidjeti da su studenti preuzeli su nasumično dodjeljene uloge zatvorenika i čuvara, umjesto da se distanciraju od nje. Normalnost (funkcionalnost) persone u socijalnoj situaciji ovisi od razvijenosti ego funkcije. On čini početni pojedinčev kapacitet doživljavanja koji ima i nesvjesnu stranu svog djelovanja. Nedostatak diferencijacije između nesvjesnog dijela i vanjskog objektivnog svijeta postoji kada ego onemogućava da self razlikuje izvor njegovih slika s kojima se identifikuje.

Skup pravila i upute koje je Zimbardo dao na početku eksperimenta, “doprinos su sistema koji stvara skup situacijskih uvjeta koji dovesti u pitanje vrijednosti, stajališta i osobine ličnosti s kojima su sudionici ušli u eksperiment. Ovaka nediferencijacija ego funkcija koja se javlja u personi, dovodi do konflikta između snage situacije i snage ličnosti” (Zimbardo, 2009, str. 84). Zimbardove zabilješke pokazuju da nakon svake smjene čuvar Vandy imao osjećanje zbunjenosti i nesigurnosti da li dobro realizuje ulogu dobrog čuvara. Čuvar Ladry ukazuje na postojanje osjećaja krivnje tokom izvođenja rituala u kojima su zatvorenici trebali stajati potpuno goli u neudobnim položajima. Na ovaj način nediferenciranost svijesti pojedinca i vanjskog svijeta, dovodi do prvih oblika kreiranja zla.

“Slaba diferencijacija ega se javlja kada je pojedinac zavisan o grupi od koje se nije diferencirao. Tako se javlja fenomen zavisnost ega od nesvjesnog dijela ličnost manifestirajući se kao ovisnost pojedinca od grupe kojoj prirada” (Neumann, 1970, str. 109 i Whitnont, 1983, str. 47). Grupa koja se temelji na velikoj moći za pojedinca može biti praćena strahom izbacivanja iz grupe, što posljedično dovodi do gubitka vlastitog identiteta. Nakon nekoliko dana u zatvorskoj situaciji, Zimbardo navodi da su određeni broj studenata koji su imali ulogu zatvorskog čuvara otišli korak dalje od samog gubljenja svjesnosti u razlikovanju njihovog realnog identiteta i uloge koja im je nasumično dodjeljena.

Tako dolazimo do Jungovog koncepta sjenke koja označava tamnu, potisnutu stranu ega. Osim persone, pojedinčeva sjenka može biti određena pravilima grupe. Sjenka se manifestuje u obliku projekcije. Casement, (2003) definira “projekciju kao nesvjesno prenošenje vlastitih sukobljenih, mračnih dijelova selfa na drugu osobu, pripisujući joj neku kvalitetu nesvjesnog nastojeći da je pojedinac oslobodi kako je ne bi vidio kod sebe”. Projekcija može uvijek biti misao koja predstavlja način povezivanja sa socijalnom situacijom. Sjenka je posljedica igranja uloga koja je suprotna pojedinčevim ličnim skupu pravila i vjerovanja. Tako sjenka nastaje kognitivnom disonancijom koja predstavlja “stanje napetosti koje može motivisati promjene ili u nečijem javnom ponašanju ili u nečijem ličnim uvjerenjima, u pokušaju da se smanji nesklad” (Zimbardo, 2009, str. 278).

Dodavanjem personi pravila i anonimnost, situacijski faktori povećavaju snagu persone, ali smanjuju osjećaj autentičnog selfa pojedinca. Gubitak svjesnosti vlastitog identiteta, povećava veću vjerovatnoću za dehumanizaciju drugog i smanjenje lične odgovornosti. Uniforme koje su date ispitanicima u SESZ, omogućile su čuvarima da kreiraju zajednički identitet ili personu, dodavajući im pravila. Odnosno, ispitanicima je dat osjećaj arhetipske moći.

Neumann (1973, str. 152), navodi da dok ne dođe do pomjeranja ega ka mjestu jasne diferencijacije sa socijalnom situacijom, negativni aspekti arhtipa će biti prevladavajući ili se izjednačiti sa pozitivnim aspektima arhetipa. U konačnici, posljedica ovakve dinamike je grupna dominatnost nad pojedincem. Fisk (2009, str. 112), smatra da niska ego funkcija u diferencijaciji

---

dovodi do transformacija koje se manifestiraju u dehumanizirajućim oblicima ponašanja negirajući samu prirodu individuacije kojoj pojedinac teži.

Jasna diferencijacija ega svijesti dovodi da svijest postaje nezavisni sistem, razvijajući se kao samo-svjesnost selfa u cjelini. Posljedica jasne diferencijacije je odvajanje svijesti od nesvijesti, koja se javlja kao stav pojedinca, koji utiče na nesvjesne promjene, a koji se mijenja strahom ili prkosom. Ego svijest se identificira s jednim krajem pola i tako je drugom spriječen da dođe u svijest. Tako se pojavljuju prvi primarni gubitci, koji se najčešće javljaju simbolično. Na nesvjesnom nivou, simbolizacija arhetipa opire se procesu odvajanja i razlikovanja. Kroz razlikovanje, ego se odvaja od zavisnosti o grupi, tijela i prirode, rezultirajući arhetipom heroja i jasnim identitetom. U SESZ najbolji primjer za ovu funkciju ega svijesti je narednik koji se opirao dehumaniziranim oblicima svog kolege Hellmana. Zimbrado je ustanovio da narednikov izbor bio da ostane ono što jeste, bez obzira na ulogu koja mu je dodjeljena. Tako je narednik svjesno izabrao filozofiju da bude dobar onoliko dobro koliko samog sebe poznaje. Filozofija zatvora koju je upravnik oblikovao za sebe je bila da ne prouzrokuje ili doprinese propadanju vlastitog karaktera, ali i karaktera drugih zatvorenika. (Zimbardo, 2009, str. 163).

4. PRINCIPI DJELOVANJA MEDIJATORA NA INTERAKCIJU LIČNOST – SREDINA:

Dinamika psihe koja je definisana kao sistem sa svojim granicama, Jung objašnjava fizikalnim zakonima, a to su: prvi i drugi zakon termodinamike (Hol i Lindzi, 1978). “Prvi zakon termodinamike kaže: za svaki sistem postoji skalarna funkcija ekstenzivnog stanja koja se zove energija (E). Kada je sistem izoliran, energija se čuva” (Ansermet & Brechet, 2019, str. 9). Prema prvom zakonu termodinamike, Jung je kazao da će enerija psihe za stvaranje određenog njezinog stanja biti povećana, dok istovremeno će biti smanjena u drugom dijelu psihe. “Opadanjem jedne vrijednosti neizbježno znači podizanje neke druge vrijednosti” (Holl i Lindzi, 1978, str 138) unutar psihe. To znači da energija može preći iz ega u personu. Jung je smatrao da tada se radi o načelu ekvivaletnosti u prvom zakonu kojim je opisao dinamiku psihe. S druge strane, Jung je objasnio

---

da ako dođe do smanjivanja energije u vanjskom dijelu psihe, tada će se veći dio energije nalazi u unutarnjem dijelu psihe. Tada energija iz vanjskog dijela psihe prelazi u neku gradivnu jedincu unutarnjeg dijela psihe. Na taj način, energija kruži unutar psihe kroz propustljivu granicu koja se nalazi između unutarnjeg i vanjskog dijela psihe koja je u interakciji sa socijalnom sredinom.

Drugi zakon termodinamike je Jung koristio također u objašnjenju dinamike psihe. “Drugi zakon kaže: za svaki sistem postoji skalarna i ekstezivna funkcija stanja nazvana entropija (S), koja zadovoljava sljedeće dva uvjeta: 1. uvjet evolucije i 2. uvjet ravnoteže” (Ansermet and Brechet, 2019, str. 31). Jung je ovaj zakon koristio da bi opisao dinamiku psihe tvrdeći da raspoređivanje energije psihe teži stanju ravnoteže (Holl i Lindzi, 1978). Psiha teži idealnom stanju, podrazumjevajući da je energija konstantno ravnopravno i jednako raspoređeno unutar psihe. Jung je ovo označio kao potpuno razvijen sistem jastva (Holl i Lindzi, 1978). U slučaju “unutar psihe” dolazi do povećanja entropije; tada jastvo odstupa od uvjeta ravnoteže, nalazeći se u stanju visoke entropije ukazujući da se jastvo nalazi na visokom nivou neuređenosti tj. disfunkcionalnosti koja vodi dalje psihopatološkoj funkcionalnosti.

Dva ključna medijatora koja učestvuju u interakciji psihe i socijalne sredine su: arhetip i prostor-vrijeme. Matematički prikaz Jungovog pojma *psihe* je mogući putem međusobno povezanih pitanja, iz kojih proizilaze reprezentacije psihe i njezino objašnjenje u terminima više fundamentalnih i dubljih koncepata. Interakcije psihe, prostor - vrijeme i socijalne sredine djeluje po principu fizikalnih zakona. Klein (1995) navodi dva načina koja kvantna mehanika utiče na razumijevanje odnosa materije i uma: 1. fizika kvantne mehanike može biti relevantna za ispitivanje i objašnjenje neuralnih korelacija svjesnosti i; 2. metafizika kvantne mehanike može biti esencijalna za razumijevanje subjektivne prirode svijesti.

Jedna od hipoteza istraživanja svijesti, prostora i vremena jeste da je prostor svijest, da je on uključen u ideju svijesti, povezujući se sa formom arhetipa. Prostor se tako može razumjeti kao ekspresivna priroda svijesti i geometrijska ekspresija. Um pojedinca može sadržavati mnoge ideje u istom trenutku, i odabirom se aktualizira svaka od njih. Čovjek također reagira na vanjske podražaje i oblikuje ideje kao odgovor na takve podražaje (Carter, 2014).

Posmatrajući svijet, pojedinac doživljava prostor objektivnog svijeta u svijesti, obilježavajući svijet da je objektivni prostor. Proces doživljavanja prostora pripada fenomenološkom prostoru, omogućavajući da pojedinac dijeli dosljedno iskustvo ovog objektivnog prostora, sugerirajući da postoji neovisno o bilo kome od drugog u socijalnoj sredini. To jeste, čini se da se svjesno iskustvo ličnosti u samom fenomenalnom prostoru odvija unutar prostora, tj. onoga što nazivamo svijetom.

Subjekt postaje singularan spoznajom svijeta i istovremeno postavlja sebe kao samosvjesnog posmatrača kroz spoznaju i percepciju koje nastaju razlikovanjem (Rapoport, 2010). Ove razlike su iskonske jer po svojoj prirodi omogućavaju fenomen razlikovanja (Beteson, 1973). Nakon razlika u percipiranju, spoznavanju ili interpretiranju, generišu se razlike višeg reda koje predstavljaju arhetip *Unus Mundus*. Navedeni arhetip se manifestira u svim oblicima, bilo da su imaginarni, operacionalni, algoritmični, formalni, konceptualni ili realni (Bohm, 1993). Na taj način, misli imaju osnovnu ulogu u kreiranju realnosti i percepcije, kao i same historije čineći tako *arhetip-kao-takav*. Središnji pojam u percepciji je subjekat od kojeg zavisi percepcija; percepcija je obojena povezanošću arhetipa sa prostor-vrijeme (Indow, 2004, prema Rapoport, 2010).

Spoznaje koje nastaju iz diferencijacije povezanosti arhetipa i prostor-vrijeme se pojavljuju kod čovjeka u obliku slika, koje se deriviraju iz senzornih inputa, u trodimenzionalnom obliku. Vizualizirane scene, prisjećanje raznih događaja u sadašnjem iskustvu imaju trodimenzionalni fenomenološki prostor, u kojem je vrijeme nezavisno od fizikalnog prostora. Na taj način, tačka posmatrača u ovom trodimenzionalnom prostoru je objektivni prostor, koji omogućava diferencijaciju objekta. Termin objektivno – subjektivno se koriste u razumijevanju iskutva pojedinca u socijalnom svijetu kroz osjetila (vanjski dio ličnosti – objektivni dio) i fenomenološku svijest (subjektivno). Posmatrač sa ove tačke gledišta, može koristiti različite oblike senzacija. Objektivna svijest je zapravo iskustvo trodimenzionalnog prostora čije je glavno načelo diferencijacija objekta. Subjektivna svijest kao iskustvo i doživljaj subjektivnog prostora, obuhvaćaju sadržajne kvalitete (Belal & Martin, 2004).

Schrodinger je ukazao da je potrebno uključiti fenomenološku svijest posmatrača kako bi uticao na proces objektivizacije koja može voditi popločanim put ka dehumanizaciji u socijalnoj

---

sredini (Schrodinger, 1958). Svijet kojeg čine prostor i vrijeme se smatra koherentnom jedinicom, koja obuhvaća *ukupni objektivni univerzum* (u Jungovoj teoriji kolektivno (ne)svjesno) i *ličnu prirodu čovjek* (podsvjesni i svjesni dio ličnosti prema Jungu). Prostor - vrijeme se prikazuju kao površi koje predstavljaju zasebne objektivne svjetove, koji su odvojeni od materijalnog nivoa socijalne stvarnosti, a dostupni su svijesti ličnosti (Smythies, 2003.). Fizikalne površi se nalaze na nivou čestične stvarnosti i polja, uključujući eterično-fizikalni dio stvarnosti koji je sržni dio procesa redukcije ili kolapsa valne funkcije (Tarnas, 1993).

Cijeli fizikalni svijet, uključujući i čovjeka, se može opisati preko ‘valne funkcije’, koju Maudin (Carter, 2012) naziva kvantna povezanost. Valna funkcija je kompleksni val, koji se dobiva kompleksnim brojevima. Kompleksni broj sačinjen je od realnog i imaginarnog broja. Imaginarni broj ne korelira sa trodimenzionalnim prostorom. On je mjereno realnim brojevima, dok se imaginarni brojevi koriste za nefizikalnu stvarnosti koja ima ontološki status univerzuma ili kolektivnog (ne)svjesnog. Zakoni kvantne mehanike mijenjaju interpretaciju same kompleksnosti stvarnosti mjerenu imaginarnim brojem.

Jung je smatrao da je percepcija ličnosti predstavljena u obliku slika. Slike se sastoje od gradivnih jedinica koje po prirodi mogu biti svjesne i nesvjesne. Iako je Penros u svojim istraživanjima smatrao da ne postoje nesvjesni procesi u perceptivnim slikama, Baars (1995) navodi suprotno, smatrajući da postoje nesvjesni procesi unutar gradivnih jedinica koje čine sliku posmatranog svijeta. Baaquie i Martin (2004) polaze od pretpostavke da postoji povezanost između svjesnih i nesvjesnih procesa, koju su postavili u svojim radovima Pauli i Jung (Lindorff, 2004; Meier, 2014; Atmanspacher i Fuchs, 2014).

Baaquie i Martin (2004) smatraju da stepen promjene psihe ovisi od stepena samosvjesnosti i da promjena svijesti samosviješću može biti doživljena. Svijest u odnosu na samosvijest se vidi kao proces u evoluciji vremena, dok njihova druga značajna karakteristika je da one mogu biti u jednom od dva stanja, ali ne u oba istovremeno. Tako Baaquie i Martin (2004) opisuju da svijest i svijesnost su dva ‘momenta’ ljudske psihe; svijesnost sagledava svijest kao distinktivni entitet. Psiha se može identificirati sa jednim od od tih aspekata, dok se drugi aspekti vide kao odvojeni entitet. U normalnim okolnostima ličnost je između dva polarna aspekta svijesti

---

i svjesnosti, manifestirajući se kao kontinuirani projekcije psihe prolazeći između dvije polarne suprotnosti, čineći esencijalnu dinamiku ljudske psihe. Sa aspekta svjesnosti, svijest kao vanjski dio psihe je superponirano stanje psihe $|P\rangle$ koje se posmatra kao njezino vlastito stanje, objašnjavajući se kao proces evolucije svijesti.

Pojedinac koji se nalazi u određenoj socijalnoj situaciji, djeluje u skladu sa stanjem jedne ideje koja je dominantna u svijesti, predstavljajući superponirano stanje sa dominantnom idejom. Zbog toga, Baaquie i Martin (2004) smatraju da superponirano stanje predstavlja potencijal psihe, i da je svaka zasebna misao akt pojedinca, bilo da je riječ o mentalnoj ili fizikalnoj akciji.

U kvantnoj teoriji, bilo koji sistem se predstavlja vektorom stanja, koji čini element linearnog vektorskog prostora ($|P\rangle$). Vektor stanja je povezan sa psihom pojedinca uključujući ono što je Jung ukazao: svijest, svjesno stanje misli (svjesnost) i nesvjesno stanje istog. Ova oznaka označava element prostornog stanja, čiji elementi su sva moguća stanja pojedinčeve psihe. Unutar psihe se može nalaziti jedna ili više ideja, koja se nalazi u pojedinčevom umu, predstavljena sa $|P\rangle = |Idea\rangle$. Ideje koje su nezavisne jedna od druge su ortogonalne $\langle Ideja 1 | Ideja 2 \rangle = 0$, a koje su direktno povezane nisu ortogonalne $\langle Ideja 1 | Ideja 2 \rangle \neq 0$. Određene ideje mogu se predstaviti kao kombinacija više fundamentalnih ideja, predstavljene u formuli:

$|Idea\rangle = c(1)|komponenta 1\rangle + c(2)|komponenta 2\rangle + c(3)|komponenta 3\rangle + \dots + c(n)|komponenta n\rangle$, gdje su koeficijenti komponenti ideje kompleksni broj, čiji kvadrat ukazuje na važnost specifične ideje.

Stanje budnosti psihe se obilježava $|\alpha\rangle$. Ako se prepostavi da budno stanje psihe je stanje u kojoj pojedinac ima dosta simultanih misli, tada pojedinčeva psiha nije kompletna u bilo kojem od tih stanja, i nalazi se u stanju raspršenosti između mnogih od njih. Ovakva stanja psihe je moguće predstaviti u kvantnoj mehanici sabiranjem vektorskih stanja koji predstavljaju različite ideje. Označavanjem specifičnih misli psihe (stanja) $|Ideja (1)\rangle$, $|Ideja (2)\rangle$, $|Ideja (3)\rangle$, ... $|Ideja (N)\rangle$, i pod pretpostavkom da su međusobno ortogonalne, dobiva se najjednostavniji način predstavljanja cjelokupne superpoziciju tih misli.

Koeficijenti $c(i)$ su kompleksni brojevi koji kvantificiraju 'koliko (kako) je važna pojedinačna ideja u umu pojedinca' (Baaquie i Martin, 2004). Reprzentacija psihe ima veliki

---

temelj u kvantnoj teoriji. Psiha se može posmatrati u fizičkim stanjima, kada je spin nalazi ili gore ili dolje. S druge strane, ako nije posmatran, spin se u virtualnom ili imaginarnom stanju javljaju u dva stanja koja se međusobno isključuju. Virtualno stanje u kvantnoj teoriji je superponirano stanje različitih mogućih stanja sistema. U kvantnoj teoriji, samo ljudski um može "vidjeti" virtualno ili imaginarno stanje. U skladu s tom pretpostavkom, um može zadržati superponirano stanje prirode, tako da ljudska psiha može posjedovati slično virtualno ili imaginarno stanje.

Virtualni ili imaginarni dijelovi slike su po Jungovoj teoriji nesvjesno stanje i dio psihe, koje se postuliraju iz svjesne misli, predstavljene kao linearni vektori superpozicionih stanja. Sa tačke posmatrača, prostor rascjepa između njih, čini prostorni rascjep između svijesnog i nesvjesnog relevantnim za bilo koji događaj. Ovaj rascjep je pokretan, čineći da svjesne misli su iznad rascjepa sa nesvjenim stanjima koje pripadaju rascjepu, ali pozicija rascjepa nije definisana i pokretna. Rascjep predstavlja slikovnu shemu. "Slikovne sheme su temeljna topološka dinamika i orijentacijska struktura koju karakterizira prostorna interferencija i jezički link vizuelno-motoričkog iskustva" (Nunez, 2005). Slikovne sheme su link između jezika i prostorne percepcije, formirajući poput Jungovih arhetipova, dijelove ljudskog uma koji se manifestuju u različitim vremenskim događajima koje su misli u jednodimenzionalnom prostoru" (Nunez, 2005). U kvantnoj mehanici stanje $|P\rangle$ je povezano sa psihom pojedinca uključujući ono što je Jung ukazao: svijest, svjesno stanje misli (svjesnost) i nesvjesno stanje istog.

Ključni fenomen u razumijevanju kvantnog modela psihe je slobodna volja. Ona utiče na dvije stvari: u formiranju superpozicionog stanja – pojedinac ima pravo da izabere koja stanja će biti uključena u njegovo mentalno stanje $c(i)$; i na slobodu izbora koja aktuelizira pojedinačno stanje $|Idea(i)\rangle$. Virtualno stanje ljudske psihe se predstavlja matricom gustoće za čisto stanje svijesti dobiveno $\rho = |\alpha\rangle\langle\alpha|$. Svaka opservacija uma, bila od strane vanjskog svijeta ili od same sebe, ima matricu gustoće koja vodi k dekoherenciji. Stanja psihe predstavljaju virtualna i potencijalna stanja nje same. Tranzicija od virtuelnog psihološkog stanja je sačinjen od slobodne volje osobe s kojom se realizuje socijalna interakcija, ili od strane samog pojedinca krećući se ka fizičkom i akcionom stanju (Belal & Martin, 2004).

Svaki pojedinac ima potencijal da utiče na sebe i druge, pri čemu takva aktualizacija se može analizirati kao rezultat slobodne volje osobe. Pojedinac se u socijalnim situacijama kreće između različitih stanja i nivoa djelovanja, koja zavise od interakcije sa drugima i internih stanja psihe tog pojedinca. Ta interna stanja se opisuju sa ne-Abelijanskim simetrijama, koje su povezane sa simetrijskim transformacijskim formama. Ovakva superpolja psihe predstavljaju interna stanja koja omogućavaju da se psihe kvalitativno razlikuju, gdje njihovo postojanje i pristupnost varira od pojedinca do pojedinca, ovisno o socijalnoj spoznaji i situaciji, svijesti koju pojedinac ima, kao i od sistema vrijednosti i ideologiji koja u konačnici utiče na socijalno ponašanje.

Interakcija ljudske psihe sa drugom se dešava razmjenom ideja, koncepata, misli sa jedne strane, a sa druge strane razmjenom emocija i osjećanja koja ne moraju biti aktualizirana kao ideje. Interakcije psihe je rezultat interakcije koja postoji između superpolja svijesti na dvije različite tačke prostora i vremena. Analogija je uzeta iz istraživanja interakcije elektrona, gdje se ustanovilo da je fotonsko polje glavni medijator za interakciju između elektrona. Na osnovu toga, istraživači danas uzimaju istu analogiju za razumijevanje socijalne interakcije između dvoje ili više ljudi. Baaquie i Martin (2004) postavljaju hipotezu vektorskog superpolja V formirano superpoljem svijesti Ψ , i da je medijator koji posreduje u interakciji između dvije ili više psiha. Komunikacija između individualnih psiha, onih koje su artukulirane i onih koje nisu, su posredovane medijatorom V – a to je vektorom superpolja.

Kvantni događaj, čiju manifestaciju možemo vidjeti u makrosvijetu, uključuje transakciju ili prenos između emitera i apsorbera. Interakcije se realizuje tako sto emiter šalje “ispaljeni val”, koji će u određenom vremenu u budućnosti primiti od većeg broja apsorbera, koji svaki šalje “konfirmacioni val” nazad u vrijeme prema emiteru. Emiter prima konfirmacione valove u istom trenutku kada on šalje val. Smatra se da kvatni skokovi koji nastaju mogu djelovati kao torzijska singularnost, što dovodi do iskrivljena osjećaja u vremenu i prostoru. Ključnu ulogu ovdje ima konstrukt vremena, koji teži da bude ne promjenljiv za nepromjenljiva stana svijesti, čak i ako postoje različita kognitivna stanja. Na taj način, pojmom vremena, primitivne razlike u kognitivnim stanjima pojedinca, je omogućena funkcija da se određena stanja ponište ili nanovo stvore, predstavljajući najosnovniju diferencijaciju koja vodi do spoznaje i percepcije. Tada su

---

kvantni skokovi sastavni dio svijesti. Bez operatora vrijeme, svijest (ego) ne bi mogao biti dostupan različitim nehomogeniziranim stanjima ili događajima. Zbog toga se smatra da je vrijeme ključni samo-referencijalni sistem za ispitivanje svijesti, koji ima ključnu ulogu u konstrukciji relacije subjekta i svijeta. (Rapoport, 2010.) Mentalna površina odgovora o brane koja uključuje visoke nivoe kolektivne (ne)svijesti: apstraktni i racionalni um, karakterizirajući ga Ideje i Forme koje se nalaze u sistemu arhetipa. On se obilježava kao imaginarni nivo stvarnosti.

U Minkowskom prostor-vrijeme, posmatrač može biti identificiran sa izvorom nulte površine (tj. sa samim Arhetipom). Iz ove tačke posmatranja i djelovanja, pojedinac može opažati šta postoji u njegovoj nultoj površini, tako da ne postoji distanca između njega i njegove percepcije socijalne stvarnosti. U bilo kojem momentu, sve što pojedinac percipira, je locirano zajedno za pojedince i njegovom pozicijom posmatrača u centru Minkowskog prostor-vrijeme. U ovom prostor i vrijeme nema udaljenosti između pojedinčevog posmatranog iskustva i same uloge posmatrača. Tako, eksplicitna relacija između subjektivnih principa i objektivnih principa, izjednačavajući se sa stvarnim prostornim proširenjem. Pojedinac koji djeluje u socijalnoj sredini prema nekom sistemu pravila, ukazuje da njegovo ponašnje koje se manifestuje u trodimenzionalnom prostoru ima odgovarajuće koordinate koje zajedno kodiraju percipiranu geometriju objektivnog prostora kao subjektivno iskustvo.

Na osnovu toga možemo vidjeti da postoji povezanost između posmatrača i realnog, imaginarnog koordinatnog sistema stvarnosti. Arhetip posmatrača koji je u Minkowskom prostor-vrijeme nulta površina, postaje rezultanta realnog prostora i imaginarnog prostora koji međusobno korenspodiraju, implementirajući da percepcija ličnosti je balans objektivnih i subjektivnih elemenata stvarnosti. Ekspresivne diferencijacije, subjektivno iskustvo reflektuje objektivno, i obratno. Posmatračeva nulta površina je definisana sa pet koordinata Minkowskog prostora, pozicionirajući posmatrača treba biti lociran u tom istom prostoru, tj. u mentalnoj površini. Mentalne aktivnosti projektuju forme unutar objektivnog prostora u 0-brane, poznate kao misaono-idejne forme, dok emocionalne aktivnosti projektuju forme unutar objektivnog prostora 4-brane, poznate kao snovi. Sve je ovo moguće medijatorom 5-dimenzione valne funkcije, koja postaje

---

izvor prostor-vremena, kada joj se pridoda nulta površina posmatrača, postaje izvor promjene i kretanja svijesti, koja je u vanjskom svijetu vidljiva kao prostorno kretanje.

5. POSLJEDICE SUČELJAVANJA JASTVA U SOCIJALNOJ STAVRNOSTI I NAČINI NJEZINOG ODUPIRANJA OD LUCIFEROVOG EFEKTA:

“Glavna karakteristika koju čini pojedinca ‘Apolonom’ ili ‘Herojem’ je obuzdavanje i inhibicija nagona, koje su suprotne nehibiranoj oslobođenosti požude” (Zimbardo, 2009, 370). Pojedinaac se kreće ka psihopatološkim oblicima deindividuacije i dehumanizacije u momentu kada se nalazi u situaciji koja potiče kognitivne torzije. Pripadanje kao glavna sastavnica podrške grupe, često podržava i inicira ovakve oblike ponašanja. Najčešće posljedice kognitivne torzije su smanjivanje savjesti, promjena stanja svijesti pojedinca, osjećaja lične odgovornosti, predanosti, krivnje i stida, staha.

Kretanje ega kroz uticaje arhetipova, često se manifestiraju u oblicima od biseksualnog do uniseksualnog simbolizma. U SESZ u sredini sedmice su se pojavili homoseksualni oblici ponašanja. Oni su bili projicirani od strane čuvara zatvora koji je tražio od zatvorenika 2093 i 7258 da igraju dramu Frankenjštajna i njegove mlade. On njih je traženo da iskazuju jednom drugom ljubav i da se drže za ruku. Dalji ovakvi postupci su vodili da je zatvorenik 7258 morao ispružiti svoje ruke i zrak dok je iskazivao ljubav otkrivajući tako dio svojih genitalija. Kasnije se ta drama pretvorila u drugu igru, igra 'skakutanje kozlica' od strane istih zatvorenika 2093 i 7258. Kasnije je utvrđeno da ova homoerotska igra je imala izopačujući učinak na čuvara zatvorenika, predstavljajući projekciju sjenke kao posledicu niske diferencijacije ego svijesti. Kraj ovoj igri je uspio uspostaviti drugi čuvar zatvora, tražeći da se igraju tradicionalne igre, prozivki.

Zimbardo i Jung slažu se da ključnu ulogu u procesu individuacije imaju pravila koja se manifestiraju u raznim humaniziranim oblicima ponašanja. Od postavljenih pravila koja vode pojedinca, ovisi kakav će biti arhetip koji će on koristiti za postizanje potpune ispunjenost (jastva). Tako svaki arhetip koji uključuje sistem pravila, otkriva koju ideologiju pojedinac želi ostvariti u životu. Jung i Zimbardo smatraju da se socijalnim utjecajima, koji dovode do različitih oblika

---

patologije (dehumanizacije), može oduprijeti. Prema Zimbardu to se postiže kroz „arhetip heroja“, a prema Jungu kroz „arhetip Boga/boga“. „Ideologija“ imaju ključni faktor u kvaliteti i uspješnosti odupiranja Luciferovom efektu. Međutim, iako i Jung i Zimbardo, na dosta sličan način prikazuju faktore koji dovode do deindividuacije tj. dehumanizacije, razlikuju se u elementu arhetipa koji omogućava uspješno odupiranje snazi socijalne sredine.

Zimbardo navodi dvije strategije za postizanje metamorfoze: prva se odnosi na anonimnost i druga se odnosi na stanje samoposmatranja i njezinog kontinuiteta koja se odnosi na elemente koje lako dovode do izmijenjenih stanja svijesti pojedinca i grupe. Jedan od glavnih faktora koji dovode do zastoja u posmatranju drugih i sebe je ulazak u vremensku orijentaciju proširenog sadašnjeg vremena u kojoj osoba se ne bavi prošlošću ili budućnošću, a svoju odgovornost projicira prema vanjskom svijetu i u druge, a ne unutar sebe (Zimbardo, 2009).

Deindividuacija predstavlja psihološko stanje koje se manifestuje kao ponašanje koje je pod kontrolom situacijskih uticaja u kombinaciji sa biološkim faktorima. Aktivno ponašanje je zamijenjeno mislima, potrebom za neposrednim zadovoljenjem koje se projektuje gratifikacijom, dok se istovremeno promišljeno suzdržane odlike popuštaju pred emocionalnim reakcijama. Diener (1977) smatra da je stanje pobuđenosti često preduslov za deindividuaciju koja vodi njezinim posljedicama, a to je dehumanizacija druge osobe. Pobuđena stanja su najdominatnija u novim i nestrukturisanim situacijama, u kojima ne postoji osjećaj za normu dobrog ili lošeg.

Proces stvaranja dehumanizacije prema drugima Keen (1991) pokazuje da je moguće kroz vizualizaciju arhetipa neprijatelja. Takve vizuelne slike stvaraju stanje paranoje i drugih psihopatoloških stanja, koje se usmjerena na drugu stranu kontakta, dehumanizirajući se kroz uništenje vlastitih sistema vrijednosti i normi, a pozivajući se na sistem pravila, normu i ideologiju grupe. Zbog toga, posljedica sučeljavanja Jasta u Zimbardovom eksperimentu je torzija psihe, koja potiče pojedinaca da se uspoređuje prema reagovanjima drugih u njegovoj okolini, nesvjesno prihvaćajući njihova određenja i posmatračke zaključke o situaciji, otežavajući mu da preuzme rizik za kontrolisanim razmišljanjem koji će odrediti način posmatranja i doživljavanja sebe, vanjskog svijeta i uticati na odluku na koji način će djelovati u toj situaciji.

Svojom eksperimentalnom demonstracijom, Zimbardo je razvio program za odupiranje negativnim socijalnim uticajima u deset koraka. Navodi da su sljedeći elementi ključ za uspješno odupiranja Luciferovom efektu: svjesnosti o sebi, o situacijskoj osjetljivosti i o snalažljivosti. Pojedinac kada teži arhetipu heroja, podložan je većoj mogućnosti da se odupre situacijama kojima vladaju sile koje vode dehumanizaciji i deindividuaciji. Arhetip heroja je opisan programom koji ima za cilj, prema Zimbardu, konačno formiranje „heroizma“ kod pojedinca. Program se sastoji od tri kategorije: 1. svijest o sebi; 2. situacijske osjetljivosti i 3. snalažljivosti. Svaka od navedenih kategorija uključuje neki od deset koraka za odupiranje neželjenim socijalnim utjecajima (Tabela 1). Program predstavlja osnovnu odjeću za izgradnju samostanog odupiranja tokom čovjekovog procesa individuacije od situacijskih sila koje koje omogućavaju podložnost Luciferovom efektu.

Arhetip je srž za odupiranje negativnim situacijskim silama. Arhetip heroja čine sljedeći elementi (prema Zimbardu, 2009, str 522-526):

- *“priznanje da je učinjena greška”*;
- *“koristiti promišljenost i kontrolisano mišljenje”*– s ciljem kako bi se svi elementi koju čine socijalnu stvarnost elaborirali prije donošenja odluke za akciju;
- *“preuzimanje odgovornosti”*– odnosi se da pojedinac preuzima posljedice za svoje trenutno ponašanje. Važno je da osoba uvijek percipira kako će se nešto desiti u budućnosti;
- *“braniti svoj jedinstveni identitet”*– podrazumjeva da pojedinac teži samostalnom procesu individuacije, koji će rezultirati razvojem Jastva na kojim dugi neće imati uticaj ili će imati uticaja u određenoj mjeri koji neće dovesti do deindividualiziranih oblika ponašanja kod pojedinca i dehumaniziranih posljedica kod drugih.
- *“poštovanje pravednog autoriteta”*– odnosi se na kapacitet pojedinca da na osnovu situacijskih informacija nastoji razlikovati one autoritete koji zaslužuju od onih koji ne zaslužuju njegovo poštovanje.
- *“prihvatanje želje za prihvaćanjem grupe, ali cijeniti i nežrtvovati svoju individualnost”*– odnosi se na određivanje kada sljediti norme grupe, a kada ne.

-
- “*opreznost u prikazivanju stvari*” – odnosi se na okvir putem kojeg se uobličavaju stvari. Način na koji pojedinac uobličava stvari, utiče na njegovu svjesnost o tome, oblikujući mu orijentaciju prema idejama ili znakovima koje promoviraju. Okvir će uticati na određivanje prostorvremenskog bloka koji sadrži “zapis svega što se dogodilo u nekoj oblasti prostora u određenom vremenskom intervalu” (Greene, 2010, str. 55), kao rezultat predočavanja stvari i interakcija koje pojedinac percipira.
  - “*uravnotežavanje vremenske perspective*” – pojedinac je često podložan patološkim ponašanjima kao posljedica da si dozvolio bivanje u produženoj sadašnjosti. Zimbardo navodi da oslanjanje pojedinca na vremensku perspektivu može ga podržati da se izdigne izvan dehumanizirajućih i deindividualizirajućih oblika ponašanja. Pojedinac koji razvija balansirani prostorvremenski blok i perspektivu, pozivajući se na prošlost, sadašnjost i budućnost, neovisno šta radi, nalazi se u boljoj pozici da odgovori sa kontrolisanim mišljenjem, nego kada se nalazi u stanju vremenske distorzije oslanjajući se na samo jedan ili dva vremenska okvira. “Snaga situacije je manja kada prošlost i budućnost u kombinaciji sadrže prijestupe sadašnjosti (Zimbardo, 1999).”
  - “*nežrtvovanje lične ili građanske slobode za iluziju sigurnosti*” – podrazumjeva ne žrtvovanje temeljne lične slobode za obećanje sigurnosti, jer posljedice su stvarne i indirektne, dok je sigurnost daleka sigurnost.
  - “*moгу se usprotiviti nepravednom sistemu*” – podrazumjevanje pojedinčevo fizičko pomjeranje iz prostora kojeg čine totalističke situacije, mentalno suprostavljanje grupnoj povezanosti i zasljepljenosti i traženje pomoći od drugih autoriteta.

VRSTE KATEGORIJA KOJE UKLJUČUJE PROGRAM:	„Program od 10 koraka za odupiranje neželjenim socijalnim utjecajima“			
1. SVIJEST O SEBI	1. KORAK: „Pogrješilo/la sam!“	2. KORAK: „Ja sam promišljen/a.“	3. KORAK: „Ja sam odgovoran/a.“	4. KORAK: „Branit ću svoj identitet.“
2. SITUACIJSKA OSJETLJIVOST	5. KORAK: „Poštujem pravedni autoritet, ali se bunim protiv nepravednoga.“	6. KORAK: „Želim prihvaćanje grupe, ali cijenim svoju nezavisnost.“	7. KORAK: „Bit ću oprezniji/a u vezi s prikazivanjem stvari.“	
3. SNALAŽLJIVOST	8. KORAK: „Uravnotežit ću svoju vremensku perspektivu.“	9. KORAK: „Neću žrtvovati osobne ili građanske slobode za iluziju sigurnosti.“	10. KORAK: „Mogu se usprotiviti nepravednom sistemu.“	

Tabela 1.: „Program od 10 koraka koji omogućava uspješno odupiranje neželjenim situacijskim utjecajima.“

Pojedinac koji pokušava sprovesti navedene korake u različitim situacijama u svakodnevnom životu, paralelno s tim koracima popločava put za formiranje „heorizma“. Heroizam se definira kao prihvaćanje rizika, ne narušavajući druge važne komponente heroizma, npr. plemenitost, nenasilnost. Postoji šest glavnih komponenti ponašanja koje možemo smatrati, prema psiholozima, univerzalnim za arhetip „heroja“ u svim kulturama. To su: 1. mudrost i znanje; 2. hrabrost; 3. humanost; 4. pravičnost; 5. umjerenost i 6. transcendentnost. Psiholozi ističu da komponente 'hrabrost', 'pravičnost' i 'transcendentnost' su glavna obilježja arhetipa heroizma, pri čemu transcendentnost obuhvata „vjerovanja i ponašanja koja nadilaze granice vlastitog ja“ (Zimbardo, 2007, str. 533). Drugi autori smatraju da je „rizik“ jedan od elemenata koji karakterizira i određuje „heroizam“. Tako su heroji pojedinci koji svojevrijedno odabiru preuzeti rizik u ime jednog ili više drugih pojedinaca u nekoj grupi u nekoliko različitih situacija, bez obzira na moguće negative ishode (Becker i Eagly, 2004). Na kraju, heorizam je „prkošenje opasnosti ne iz neznanja ili neoprezne lakomislenosti, nego iz plemenite odanosti nekom višem cilju i uvjerenosti da se za taj cilj moguće suočiti s opasnosti“ (Zimbardo, 2007, str. 538).

Herojska tendencija je centralni i trajni aspekt ljudskog postojanja. Sposobnost pojedinca se u svakoj situaciji identificira u situacijama predstavlja neprocjenjivi intrapsihički kapacitet pojedinca. Pojedinač ima prirodno jednaku vjerovatnoću da djeluje na dobar ili loš način. Vrsta arhetipa s kojim se pojedinac identificira prije izloženosti socijalnoj situaciji, određuje pojedinca da li će biti podložan situacijskim uticajima koji će ga voditi deindividualizaciji u intrapsihičkom prostoru, potičući u socijalnoj interakciji dehumanizacijske procese na drugima. Intrizična priroda ljudskog iskustva čine temelj za veću motivaciju u adaptaciji u sadašnjem trenutku. Pojedinač ima tendenciju transformacije kroz razvoj, ali i u situacijama u kojima mijenja svakodnevne različite uloge ili persone. Sve navedene transformacije u svojoj srži su heroizam, koji će biti podložan manjem stepenu banalnosti zla ako pojedinac ostvari jedinstvo sa arhetipom heroja. Tada individualno postojanje posjeduje jasne granice stvarnosti, sa jasnim granicama u prostoru i u vremenu (Peterson, 2008).

Postojanje ovih granica omogućava doživljavanje i iskustvo mogućim. Torzijom vremena, usmjeravajući na usporedbe sa drugima, čine pojedinca podložnijim dehumanizaciji, a proces individualizacije ne mogućom ili fiksiranom.

Pripadanje grupi koje praćeno pojavom potpunog identificiranja, koja podrazumjeva negiranje individualne diferencijacije. Asimilacija arhetipa heroja iz prošlosti, često pojedinca koji nema snagu da svoju individualnost integriše se sa arhetipom heroja, čini podložnim stanjima sjenke sa implicitnim patološkim implikacijama. Proces dobrovoljne angažiranosti u razlikovanju dobrog i zlog, kao posljedica svjesnosti pojedinca, Peterson (2002) smatra da je to ekvivalent arhetipu heroja. Arhetipom s kojim se identificira pojedinac, znači propitivanje sistema vrijednosti na kojime se temelji grupni sistem, određujući time i percepciju svijeta.

„To znači da sposobnost ponovne procjene sistema vrijednosti znači poistovjećivanje s arhetipom koji „generira i obnavlja svijet“ – s figurom koja posreduje između reda i haosa. Tom figurom postoji prostor za sve aspekte identiteta – budući da su zahtjevi koji se postavljaju pred pojedinca koji se želi poistovjetiti sa arhetipom spasitelja tako visoki, tada svaki aspekt identiteta mora postati očitovan, 'otkupljen' i integrisan u funkcionalnoj hijerarhiji socijalne stvarnosti. Arhetip stoga dopušta kreativnu reintegraciju onih aspekata identiteta ili plerome koje su

---

prethodno potisnute i zakržljale nezrelim vrijednosnim idejama koje su uvjetovane grupnim pridanjem” (Peterson, 2002).

Adaptacija koja usmjerava pojedinca od grupe k individualnosti, praćena je arhtipskom transformativnim obrascem heroja. Tranformacija se temelji na dobrovoljnom izlaganju socijalnoj sredini, koja podrazumjeva svjenost o nepoznatom, koje će rezultirati traumatičnim ili podržavajućim iskustvom. Neuspjeh pri završavanju sazrijevanja tokom prelaza razvojnih faza, kao i jasna diferencijacija pojedinca u ulogama koje mu se prepisuju od onoga što jeste, kreirat će psihopatološka stanja (anksioznost, depresija), što će usmjeravati pojedinca da pripadanja grupi ih smanji. Težnjom da ih prevaziđe, a nesvjetan slabije diferencijacije unutarnjeg i vanjskog svijeta, pojedinac će poticati dimaniku sjenke u interapsihičkom svijetu manifestiranu u grupnu agresiju.

Proces identifikacije sa herojem u grupnoj dinamici može se shvatiti preko Jungove alhemije koju opisuje u nekoliko svojih knjiga. Jung smatra da arhetip Boga ima ključnu ulogu u procesu transformacije svijesti tokom razvoja pojedinca i njegove interakcije sa sredinom. Jung smatra da se arhetip Boga može predstaviti kao informacija, koja predstavlja lantentni nivo svijesti, kao matriks svega što postoji. Arhetip Boga omogućava interne transformacije psihe.

---

6. ZAKLJUČAK

Jung i Zimbardo svoje teorije objašnjavaju sa različitih tačaka pristupa. Prikazom njihovih teorija i demonstracije dolazimo do uvida da govore o istim elementima stvarnosti i fenomenima koje proizilaze iz njihove interakcije. Oba autora ističu da stvarnost socijalne sredine i psihe može prikazati višedimenzionalnim nivoima. Svaki od tih nivoa, ima svoje gradivne jedinice koje su međusobno povezane, čineći stukturu ličnosti i socijalne situacije. Njihove interakcije se opisuju fizikalnim zakonima, prikazujuću prirodu ne samo socijalne stvarnosti, već i psihe, utičući jedni na druge. Tako se vanjski svijet psihe izjednačava sa vanjskim svijetom socijalne stvarnost, a unutarnji svijet psihe izjednačuje se sa unutarnjim svijetom socijalne stvarnosti. Tim izjednačavanjem možemo uvidjeti da persona jeste uloga koja je dodijeljena pojedincu na *pozornici* na kojoj se realiziraju svakodne situacije. Sistem vrijednosti i ideologija se poistovjećuje sa arhetipom u Jungovoj teoriji ličnosti. Priroda gradivnih elemenata psihe i socijalne stvarnosti je apskraktan tj. imaginaran. Zbog toga, u područjima prirodnih nauka dolazi se da uvida i otkrića da priroda Jastva je kvantna, tj. ulazi u sferu transcendentalnog.

Ključni medijatori koji čine interakciju jastva i socijalne sredine su prostor, vrijeme i arhetip. Identifikacijom sa arhetipom, pojedinac je nesvjesno podložan sistemu vrijednosti i ideji koja boji percepciju socijalne sredine, utiču na torziju njegove psihe i dimenzije vremena, manifestirajući se u oblicima deindividuacije i dehumanizacije u socijalnoj sredini. Principi djelovanja arhetipa i prostor-vrijeme se opisuje zakonima termodinamike i teorije relativnosti. Prvi zakon termodinamike ukazuje da ako je pojedinčeva energija samoodređenja veća od dodijeljivanja uloga od strane autoriteta grupe u socijalnoj situaciji, pojedinčeva sklonost deindividuaciji i dehumanizaciji će biti manja, manifestirajući se jačem odupiranju negativnim socijalnim silama, visokom energiziranom svjesnošću o sebi i situaciji, kao i preciznoj i nepokolebljivoj diferencijaciji ego funkcije. Drugi zakon termodinamike se odnosi na strijelu vremena tj. protočnosti vremena. Ovaj zakon govori iluziji prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, odnosti o algoritmu stvarnosti psihe i socijalne stvarnosti. Njime određujemo koje stvari postoje u sadašnjem trenutku definišući stvarnost u datom trenutku. Postojanje stvari je određeno u odnosu arhetip, a opisano entropijom. Arhetip na taj način određuje stepen uređenosti ili neuređenosti

---

psihe u socijalnoj sistemu. Što je veća entropija psihe prije dolaska na socijalnu pozornicu, time je manja diferencijacija ego funkcije sa jedne strane između realnog ja i svjesnosti o tome, i sa druge strane dodjeljivanju uloga od strane grupe i anonimnosti koju grupa posjeduje.

Posljedice sučeljavanja Jastva sa socijalnom stvarnošću se manifestuju težnjom ka stanjima veće entropije. Najčešće posljedice se očituju u patološkim stanjima neurotičnosti i psihotičnosti. U slučaju trauma ego svijest ne može izdržati teške oblike deindividuacije i dehumanizacije nametnutim od strane grupe, rezultirajući transformacijom persone kroz senku. Visoka entropija dovodi do većeg proširenja subjektivnog osjećaja vremena čije manifestacije vidimo u patologiji izmjenjenih stanjima svijesti pojedinca ili grupe.

Uspješnu odbranu Jastva od Luciferovog efekta ovisi prvestveno do kapaciteta ega funkcije za diferencijaciju onoga šta zaista jeste pojedinac u odnosu na ono što mu kažu drugi u grupi kojoj pripada. Podršku za uspješnu odbranu negativnim socijalnim silama omogućava visoki stepen svjesnosti o sebi i trenutnoj socijalnoj situaciji, tj. sposobnost posmatranja. Zimbardo je ponudio kao početnu instancu za uspješno odupiranje Luciferovom efektu program od deset koraka.

---

7. LITERATURA

Adler, G., Hull, F.C. (1969). *Part I: Archetypes and the Collective Unconscious. The Collected works of C.G.Jung*. PRINCETON UNIVERSITY PRESS

Adler, G., Hull, F.C. (1970). *The Collected Works of C.G. JUNG. Complete Digital Edition*, 19 volumes, ed. Gerhard Adler and R. F. C. Hull (Princeton, NJ: Princeton University Press).

Ansermet, J.P. and Brechet, S.D. (2019). *Principles of Thermodynamics*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Aronson, E., Vilson, T., Akert, R. (2013). *Socijalna psihologija*. Zgreb: Mate d.o.o.

Atmanspacher, H., Fuchs, C.A., (2014). *The Pauli – Jung Conjecture and Its Impact Today*. Published in the UK by Imprint Academic PO Box 200, Exeter EX5 5YX, UK

Baars B.J. (1995). *Can Physics Provide a Theory of Consciousness?* Psyche; 2.

Baaquie, B.E. and Martin, F. (2004). *Quantum Psyche – Quantum Field Theory of the Human Psyche*. Laboratoire de Physique Theorique et Hautes Energies. Universites Paris 6 et 7. Paris, France.

Bateson, G. (1973). *Steps to an Ecology of Mind, Paladin Books*. (ibid. *Mind and Nature: A Necessary Unity*, (Bantam, New York ,1988)

Becker, S.W., Eagly.A.H., (2004). *The Heroism of Women and Men*. University of Chicago Northwestern University. DOI: 10.1037/0003-066X.59.3.163 · Source: PubMed

Bohm, D. (1993). *Thought as a System*. Routledge, London

Bolea, S., (2016). *The Persona and the Shadow in Analytic Psychology and Existential Philosophy*. Babes-Bolyai University.

Buber, M., (1977). *Ja i Ti*. Izdavačko preduzeće “Rad”, Beograd.

Carter, P.J., (2012). “Imaginary Physics”. <http://vixra.org/abs/1210.0124>

-
- Carter, P.J., (2014). Quantum Spacetime and Consciousness. *Journal of NeuroQuantology*.
<http://www.neuroquantology.com>
- Casement, A., (2003). Encountering the Shadow in Rites of Passage: A Study in Activations. *Journal of Analytical Psychology*, 48(1), 29–46.
- Diener, E. (1977). Deindividuation: Cause and Consequences. *Social Behavior and Personality* 5, 143-153.
- Diener, E. (1980). Deindividuation: The Absence of Self-Awareness and Self-Regulation in Group Members. *Psychology of Group Influence*. 209-242.
- Festinger, L., Pepitone, A., and Newcomb, T. (1952). Some Consequences of De-individuation in a Group. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 382-389
- Fisk, S.A. (2009). *When Words Take Lives: The Role of Language in the Dehumanization and Devastation of Jews in the Holocaust*. University of Canterbury 2009
- Grin, B. (2010). *Tkanje svemira – prostor, vrijeme i ustrojstvo stvarnosti*. Heliks, Smederevo.
- Holl, S.K, Lindzi, G. (1978). *Teorije ličnosti*. Beograd: Nolit.
- Indow, T. (2004). *The Global Structure Of Visual Space*. World Scientific
- Lindorff, D. (2004). *PAULI AND JUNG - The Meeting Of Two Great Minds*. Quest Books Theosophical Publishing House PO Box 270 Wheaton, IL 60187-0270
- Johansen, S. (1991). *Outline of a Differential Epistemology, English translation of the original*. Norwegian published by University of Trondheim. *ibid*. “Initiation of ‘Hadronic Philosophy’, the philosophy underlying Hadronic Mechanics and Chemistry”, *Hadronic Journal* 29, 2, 2006, 111-135.
- Jacobi, Jolande. 2006. *Psihologija C.G.Junga, uvod u djelo*. Biblioteka “Anima”: Zagreb.
- Jung, C.G. (1950). *AION*. Atos. Beograd.

-
- Jung, C.G. (1968c). *The archetypes of the collective unconscious*. CW 9.1 (2nd ed.). London: Routledge and Kegan Paul.
- Jung, C.G. (1969a). *Psychology and religion: West and East*. CW 11 (2nd ed.). London: Routledge and Kegan Paul.
- Jung, C.G. (1970). *Tumačenje prirode i psihe*. Zagreb: Globus.
- Jung, C.G. (1977). *Odabrana djela C.G.Junga o psihologiji nesvjesnog*. Novi Sad: Matice Srpske.
- Jung, C.G. (1973). *Čovjek i njegovi simboli*. Ljubljana: Maladinska knjiga.
- Jung, C.G. (1984). *Odabrana djela C.G.Junga – psihološke rasprave*. Novi Sad: Matice Srpske.
- Klein, S.A. (1995). *Is Quantum Mechanics Relevant To Understanding Consciousness?* PSYCHE, 2(3).
- Keen, S. (1991). "Faces of Enemy: Reflection on The Hostile Imagination". San Francisko, 1991.
- Larsen, R.J., Buss, D.M. (2008). *Psihologija ličnosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap. Zagreb.
- Li, B. (2010). *The Theories of Deindividuation*. CMC Senior Theses. Paper 12.
- Neumann, E. (1970). *The origins and history of consciousness*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Neumann, E. personality. (1973). *The child: Structure and dynamics of the nascent personality*. London: Hodder and Stroughton.
- Nunez, R. (2005). *What Is Mathematics? Pauli, Jung, and Contemporary Cognitive Science*. Department of Cognitive Science, University of California, San Diego, USA. <https://cogsci.ucsd.edu/~nunez/web/PauliJung.pdf>
- McGuigan, R. (2009). *Shadow, Conflict and the Mediator*. CONFLICT RESOLUTION QUARTERLY, vol. 26, no. 3. DOI: 10.1002/crq.237
- McLynn, F., (1996). *Carl Gustav Jung*. New York: St. Martin's Press.

Meier, C.A. (2014). *The Pauli and Jung – Letters, 1932 – 1958*. Princeton University Press,. New Jersey.

Meindl, P., Leon, F., and Zahavi., D. (2020). *Buber, Levinas, and the I-Thou Relation*. Published in *Levinas and Analytic Philosophy: Second-Person Normativity and the Moral Life*, edited by Michael Fagenblat and Melis Erdur, p. 80-100. New York: Routledge.

Milgram, S. (1965). Liberating Effects of Group Pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(2), 127-134.

Pertie, W.J. (1989.) *Wilderness experience: A Jungian Model*. UNIVERSITY OF CAPE TOWN, 1989

Peterson, J.B. (1999). *Maps of Meaning: The Architecture of Belief*?. Published by Routledge, New York.

Peterson, J.B. (2012). *The meaning of meaning*. In Wong, P. et al. (Eds.). *The Positive Psychology of Meaning and Spirituality*. Vancouver, Canada: INPM Press.

Peterson, J.B. () “Three Forms of Meaning and the Management of Complexity”. Department of Psychology. University of Toronto. Toronto, Ontario, Canada, M6G 1V1.

Raković, D. (1996). *Moždani talasi, neuronske mreže i jonske strukture: biofizički model izmenjenih stanja svesti*. Beograd.

Raković, D. (2006). *Kvantne i klasične neuronske mreže i integrativna medicina: psihosomatsko/kognitivne i religijsko/društvene implikacije*. Beograd.

Raković, D. i sur. (2006). *Kvantno-koherentni i klasično-redukovani modusi svesti: religijske i epistemološke implikacije*. Beograd, IASC.

Raković, D. (2008). *Hijerarhijske neuronske mreže i moždani talasi: na putu ka teoriji svijesti*. Beograd, Elektrotehnički fakultet.

-
- Rapoport, D.L. (2010). *Torsion Fields, the Extended Photon, Quantum Jumps, The Eikonal Equation, The Twistor Geometry of Cognitive Space and the Laws of Thought*. DC&T, Univ. Nacional de Quilmes, Bernal, Buenos Aires, Argentina
- Ribkoff, F., (2013). Unheeded Post-Traumatic Unpredictability: Philip G. Zimbardo's Stanford Prison Experiment as Absurdist Performance. *Liminalities: A Journal of Performance Studies* 9, No. 1.
- Schrodinger, E. (1958). *Mind and Matter*. Cambridge University Press.
- Schommers, M. (2015). *MIND AND REALITY The Space-Time Window*. University of Texas at Arlington, USA & Karlsruhe Institute of Technology, Germany.
- Singer, J. (1994) *Boundaries of the Soul*. The Practice of Jung's Psychology. New York: Anchor Books.
- Stajn, M. (2007). *Junogova mapa duše – uvod*. Beograd: Laguna.
- Slattery, D.P. (2002). *Atom and Archetype: The Pauli/Jung Letters, 1932-1958*. Princeton: Princeton University Press.
- Smythies J. (2003). Space, Time and Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 10, No. 3, pp. 47–56. <http://www.imprint.co.uk/pdf/smythies.pdf>
- Tarnas R. (1993). *The Passion of the Western Mind: understanding the ideas that have shaped our world view*. Ballantine Books, New York.
- von Franz, M-L., (1995). *Shadow and Evil in Fairy Tales*. Revised Edition. Boston: Shambhala.
- Zimbardo, P. (2009). *Luciferov učinak: kako dobri ljudi postaju zli?*. Zagreb: TIMpress.
- Zimbardo, P. (1999). Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual Differences Metric. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1271 – 1288.
- Whitmont, E. C. (1983). *Return of the goddess*. London: Routledge and Kegan Paul

---

Winther, M. (2011). *The animistic archetypal nature of the unconscious*. [Critique of synchronicity \(magix.net\)](#)

Winther, M. (2014). *Cognitive Science and the Archetypal Unconscious*. [Cognitive Science and the Archetypal Unconscious \(magix.net\)](#)